

מחווין לשאלון בהיסטוריה, קיץ תשע"ט, מס' 022282

הנחיות כלליות:

- * ההנחיות למעריכים במחווין זה מיועדות לבחינה במועד זה בלבד.
- * שינויים יימסרו בתדריכים בעל פה ובשיחות הכוונה עם המעריכים הבכירים.
- * במחווין לא הובאו כל האפשרויות לתשובה נכונה, אלא רק מבחר תשובות.
- אם התלמיד משיב תשובה שאינה במחווין ואינה מוכרת למעריך, על המעריך לבדוק בספרים ולהתייעץ לפי הצורך עם מעריך בכיר. כל זאת כדי להבטיח שיינתן ניקוד הולם על תשובות נכונות.
- * בכל סעיף יש להקפיד על ניקוד על פי ההנחיות בכתב ועל פי ההנחיות שיימסרו בתדריכים ובבדיקה במרב"ד.
- * אם תלמיד מילא את כל המטלות הנדרשות, אך לא הפריד בין מטלות כפי שנדרש בשאלה, יש לקבל את התשובה, ואין להפחית נקודות.
- * ההנחיות במחווין מנוסחות בלשון זכר, ומכוונות למעריכים ולמעריכות כאחד.

תזכורת: הגדרות למטלות בבחינה

- * **הצג/תאר** — הצגה/תיאור של התופעה, הפעולה, האירוע או התהליך הנדרשים בשאלה, בלי להסביר את הסיבות להתהוותם או את התוצאות/ההשפעות שלהם.
זהו מעין "צילום תמונת מצב" (מאפיינים, משתתפים, זמן, מקום).
- * **הסבר** — הבהרה, פירוש של העניין המבוקש; סיבות/גורמים שהביאו לתהליך/לפעולה/לאירוע; תוצאות/השפעות של העניין המבוקש.
- * **השווה** — יש להשוות בין שני עניינים מבוקשים, על פי קריטריונים, ולהבהיר את הדומה ואת השונה בכל אחד מן הקריטריונים שהוצעו.
- * **הדגם** — הבאת דוגמה הממחישה ומבהירה את העניין המבוקש (יש להביא דוגמה מפורטת, ואין להסתפק בהכללה).

ספרי הלימוד המאושרים

טוטליטריות, נאציזם, אנטישמיות, מלחמת העולם השנייה והשואה

1. י' משעול, **נאציזם, מלחמה ושואה**, היי סקול, 2014 (להלן היי סקול 1).
2. מ' בר הלל, ש' ענבר, **נאציזם ושואה**, לילך, 2010 (להלן לילך 1).
3. ק' אביאלי-טביביאן, **מסעות בזמן — משלום למלחמה ולשואה**, מט"ח, 2009 (להלן מט"ח 1).
4. א' נווה, נ' ורד, ד' שחר, **טוטליטריות ושואה**, רכס, 2009 (להלן רכס 1).
5. י' גוטמן, **טוטליטריות ושואה**, מרכז זלמן שזר, 2009 (להלן שזר 1).

טוטליטריות, נאציזם, אנטישמיות, מלחמת העולם השנייה והשואה פרק ראשון

יש לענות על אחת מן השאלות 1-3.

1. מקור – מדיניות הנאצים בפולין

א. צעדים שנקטו הנאצים כלפי הפולנים כדי לממש את מדיניות "הסדר החדש":

- כליאת מנהיגי העם הפולני במחנות ריכוז – כדי לנטרלם ולמנוע מהם להיות גורם מתסיס שיפגע בשעבוד הפולנים-הסלאבים.
- ניצול הפולנים לעבודות כפייה (בחקלאות ובתעשייה) – ניצול כלכלי של "עם העבדים" ושעבודם לגזע הגרמני.
- יישוב גרמנים בשטחי פולין הכבושים, לאורך הגבול עם גרמניה, כדי להבטיח מרחב מחיה ולהגן על הרייך.
- פגיעה בשכבה המשכילה בפולין (מורים, אנשי רוח, אנשי כמורה) באמצעות מאסר, מחנות ריכוז והוצאה להורג, סגירת אוניברסיטאות וגימנסיות; פגיעה באמנות ובתרבות – כדי לנטרלם, למנוע מן העם הפולני להתקדם במדרג הגזעים ולקבע אותו במעמד נחות.
- שמירה על רמת חיים נמוכה בפולין כדי למנוע מן הפולנים להתקומם.
- ביזת יצירות אומנות, כסף ורכוש – ניצול האוצרות של שטחי הכיבוש.

ההצדקה האידאולוגית למדיניות "הסדר החדש", וביסוסה על טיעונים מן הקטע:

- הארים (שעימם נמנה העם הגרמני) הם יוצרי התרבות האנושית הנשגבה.
- בקטע: "מה שנראה כיום לנגד עינינו כתרבות אנושית [...] הוא כמעט ללא יוצא מן הכלל פרי עמלו היצירתי של הארי"; "הוא לבדו היה מייסד האנושות הנעלה יותר".
- דירוג ערכי של העמים לשלוש קטגוריות: יוצרי תרבות, נושאה והורסיה.
- בקטע: "אילו היו מסווגים את האנושות לשלושה סוגים [...] ולמשחית תרבות".
- התרבויות הראשונות נוצרו והתפתחו באמצעות הכנעת העמים הנחותים וניצולם על ידי הגזע הארי. על הגזע הארי מוטל להמשיך לנהוג בדרך זו – לנצל את הגזעים הנחותים כדי שישגי את מטרותיו.
- בקטע: "בלא אפשרות לנצל בני אדם נחותים' לא היה יכול הארי [...]": "התרבויות הראשונות התהוו במקום שבו הארי נתקל בעמים נחותים, הכניעם והטיל עליהם את מרותו"; "בזאת נקבעה בביור הדרך [...] העסקתם למען מטרותיו".

- כדי להבטיח את שליטתו ולהמשיך להפרות את התרבות, עליו לשלוט ללא התחשבות.
- בקטע: "כל עוד קיים את שליטתו בלא התחשבות, הוא אכן נשאר השליט, ועם זה קיים והפרה את התרבות".
- בספרי הלימוד: היי סקול 1, עמ' 175; לילך 1, עמ' 171, 182-183; מט"ח 1, עמ' 186; רכס 1, עמ' 186; שזר 1, עמ' 218-219.

ב. צעדים שנקטו הנאצים כלפי היהודים בפולין לפני ריכוזם בנטאות:

- בתחום הכלכלה: סימון, החרמה וחסול של מפעלים ובתי עסק יהודיים; הקפאת חשבונות בנק; הטלת קנסות; פיטורים של עובדי ציבור יהודים.
- בתחום התרבות או הדת: סגירת מערכת החינוך היהודית; חילול ספרי קודש ושרפת בתי כנסת; איסור שחיטה כשרה; חיוב יהודים לעבוד בשבתות ובמועדים; איסור על תפילה בציבור ולימוד תורה.
- בתחום הביטחון האישי (טרור): שוד; חטיפות לעבודות כפייה; הלקאות; מעשי השפלה פומביים; גירושים.

המטרות של הצעדים:

- יישום האידאולוגיה הנאצית בתחום חוקי הגזע.
- בידוד היהודים מן האוכלוסייה המקומית וניתוקם מקהילות יהודיות אחרות.
- ערעור בסיס הקיום של היהודים וצמצום ההשפעה "השלילית" שלהם, על פי האידאולוגיה הנאצית.
- ניצול כוח העבודה היהודי.
- הרתעת האוכלוסייה הפולנית.
- בספרי הלימוד: היי סקול 1, עמ' 183-184; לילך 1, עמ' 184-185; מט"ח 1, עמ' 189, 191; רכס 1, עמ' 190-197; שזר 1, עמ' 167-168.

2. ביסוס המשט הנאצי

א. צעדים שנקט השלטון הנאצי עד פרסום חוקי נירנברג וכיצד סייעו למעבר של גרמניה מדמוקרטיה לנאציזם:

צעדים מתחום החקיקה:

- חוק ההסמכה
- החוק ביטל את המהות של שלטון העם – נציגי העם ברייכסטג כבר לא יכלו לחוקק חוקים, למנוע שינויים בחוקה, לפקח על מדיניות הרשות המבצעת באמצעות פיקוח על תקציב.
- עם העברת סמכויות החקיקה לידי הרשות המבצעת בוטל עקרון הפרדת הרשויות.
- החוק העניק להיטלר סמכות לחוקק חוקים המנוגדים לחוקה.
- הרייכסטג נהפך לחותמת גומי של החלטות הממשלה.
- החוק להגנת אחדות המפלגה והרייך (1933) – התיר את קיומה של מפלגה אחת בלבד – המפלגה הנאצית; ביטל את האפשרות להחליף את הממשלה בדרכי שלום ואת האפשרות של יריבות פוליטית.
- החוק לשיקום הרייך (1934) – ביטול סמכויות הפרלמנטים המקומיים.
- איחוד משרת הנשיא עם הקנצלר (1934) – היטלר נהפך לשליט יחיד כל יכול.

צעדים מתחום התעמולה:

- אספות ענק, מפגני ראוה, מצעדים, גיוס התרבות והאומנות למטרות תעמולה נאצית, הטלת צנזורה על תכנים שאינם תואמים את האידיאולוגיה הנאצית, "חינוך מחדש" – חיסול חופש הביטוי, עיצוב "אדם חדש" ברוח האידיאולוגיה הנאצית.
- בספרי הלימוד: היי סקול 1, עמ' 92-194, 102-98; לילך 1, עמ' 123-127; מט"ח 1, עמ' 116-118, 123-130; רכס 1, עמ' 120-122, 125-128; שזר 1, עמ' 107, 115.

ב. חוקי נירנברג:

חוק אזרחות הרייך

- קבע שרק מי שהוא בעל דם גרמני או בעל דם קרוב לו [המוכיח בהתנהגותו שהוא ראוי לשרת בנאמנות את העם הגרמני ואת הרייך הגרמני], זכאי לאזרחות גרמנית.
- חוק להגנת הדם הגרמני והכבוד הגרמני
- איסור על נישואים בין גרמנים ובין יהודים, וביטול נישואים מעורבים.
- איסור על קיום יחסי מין בין גרמנים ובין יהודים.
- איסור על היהודים להעסיק נשים שגילן פחות מ-45 בעלות דם גרמני.
- איסור על יהודים להניף את דגל הרייך.

השפעתם על היהודים בגרמניה:

- שלילת המעמד האזרחי של היהודים: ניטלו מהם כל זכויות האזרח וניטלה מהם האפשרות לקבל הגנה משפטית.
- הפרדה רשמית של היהודים מן האוכלוסייה הכללית: הם סומנו על פי חוק כגזע נפרד שלא יכול להיות חלק מן החברה הגרמנית.
- פירוק של משפחות בגלל הביטול של נישואים מעורבים.

השפעתם על שאר האזרחים בגרמניה:

- כל אזרח גרמני נהפך לאזרח על תנאי – התנהגות נאותה.
- בספרי הלימוד: היי סקול 1, עמ' 96; לילך 1, עמ' 144-146; מט"ח 1, עמ' 160-161; רכס 1, עמ' 135-137; שזר 1, עמ' 117-119.

3. הגטאותא. מה היה ההסבר של הנאצים להקמת הגטאות:

— לנטרל את השפעתם המזיקה של היהודים (הפצת מחלות מידבקות, פגיעה בכלכלה באמצעות ספסרות וניהול שוק שחור, הפצת שמועות וידיעות שיזיקו לגרמניה), כפי שנתפסה בעיני הנאצים, באמצעות הפרדתם מן האוכלוסייה הלא־יהודית.

ב. הסברים נוספים להקמת הגטאות:

— הגטאות נועדו לנתק את היהודים ולבודדם מן העולם החיצון.
 — הגטאות אפשרו לנשל את היהודים מבתיהם, לבזוז את רכושם ולנצלם בעבודות כפייה.
 — הגטאות נועדו לנתק את הקשרים בין הקהילות היהודיות.
 — ריכוז היהודים בגטאות היה שלב ביניים לפתרון בעיית היהודים.
 — הגטאות אפשרו לפקח ביעילות על היהודים.
 — הגטאות שימשו אמצעי להכחדה עקיפה של היהודים, חיסול פיזי על ידי מניעת אמצעי קיום בסיסיים.
 בספרי הלימוד: היי סקול 1, עמ' 186; לילך 1, עמ' 187-189; מט"ח 1, עמ' 193; רכס 1, עמ' 200; שזר 1, עמ' 170-171, 174.

ב. תנאי החיים בגטאות:

רעב, אבטלה, צפיפות, תנאי תברואה ירודים מאוד, התפשטות מחלות, תמותה, בידוד מן העולם החיצון, גזרות, עבודות כפייה.

כיצד השפיעו תנאים אלה על תפקודה של המשפחה:

— נשים וילדים נאלצו לדאוג לכלכלת המשפחה (משום שגברים רבים לא מצאו מקור פרנסה או נשלחו למחנות עבודה או לעבודות כפייה). הם עסקו בשליחויות, עבדו בבתי מלאכה בגטו, בעבודות בית, ובחנוונות זעירה.
 — ילדים רבים התארגנו בקבוצות ועסקו בהברחת מזון וקיבוץ נדבות.
 — נשים נאלצו להתמודד לבדן (אחרי שגברים נלקחו לעבודות כפייה או למחנות עבודה) עם ניהול חיי המשפחה ותפסו את תפקיד ראש המשפחה.
 — הזקנים איבדו את מעמדם במשפחה וחשו שהם עול ושהם חיים על זמן שאול.
 — לילדים אבד האמון ביכולת ההורים להגן עליהם.

הפעילות של ארגוני סיוע בגטאות:

— המוסד לעזרה עצמית (ורשה) – הפעיל רשת של ועדי בתים שעסקו בסעד ובחינוך: עזרו למשפחות עניות ולפליטים, הקימו "פינות לילדים", העסיקו בהן מדריכים (בני נוער או מבוגרים), יזמו אירועי תרבות (מוזיקה, הרצאות) כדי לרומם את מצב הרוח ולספק מפלט מן המציאות הקשה.
 — זטוס – האגודה היהודית לרווחה חברתית – ארגון יהודי כלל ארצי שפעל לפני המלחמה: הקים בגטו בתי תמחוי. ועדי הבתים פעלו בחסותו.
 — ארכיון "עונג שבת" – תיעד את המתרחש בגטו, העסיק אנשים באיסוף מידע וסקירת עדויות, כלל יומנים של ילדים, מנהיגים ואנשים אחרים בגטו שתיארו את המציאות ואת רגשותיהם.
 — צנטוס – רשת לטיפול בילדים: הקימה והפעילה בתי יתומים, פנימיות, מעונות יום, קייטנות ומטבחים מיוחדים לילדים.
 — רשתות חינוך ("תרבות", ציש"א, יבנה, אורט, רשת חרדית) – ייסודו כיתות לימוד, הפעילו מסגרות להכשרה מקצועית (אורט).
 — "הג'וינט" – מימן והפעיל מטבחים עממיים, גני ילדים, בתי יתומים וסיוע רפואי וחומרי לנוקקים (פעל עד כניסת ארצות־הברית למלחמה).
 — תנועות הנוער – עסקו בפעולות חברתיות ובפעולות לחיזוק הזהות היהודית והציונית: העניקו מסגרת חברתית וערכית, יצרו וטיפחו הנהגה חלופית "לא כפופה" ו"לא מטעם", חינכו למעורבות ועזרה לזולת.
 בספרי הלימוד: היי סקול 1, עמ' 191-197; לילך 1, עמ' 195-204; מט"ח 1, עמ' 197-203; רכס 1, עמ' 202-205, 217-218; שזר 1, עמ' 174-181, 184-186.

פרק שני

יש לענות על אחת מן השאלות 4-6.

4. מקור – "הפתרון הסופי"

א. נימוקים לביסוס הקביעה שהחלטה על "הפתרון הסופי" התקבלה לפני שכונסה ועידת ואנזה:

- רציחות המוניות של יהודים כבר החלו כמה חודשים לפני כינוס הוועידה (החל מפלישת גרמניה לברית המועצות ביולי 1941).
- בזמן כינוס הוועידה כבר היה מחנה השמדה שפעל (חלמנו) והיה עוד מחנה בהקמה (בלז'ץ).
- בטבלה שהוצגה בוועידת ואנזה מצוין בנוגע לאסטוניה שהיא "נקייה" מיהודים.
- בוועידה השתתפו מבצעי מדיניות ולא מקבלי החלטות.

חשיבות ועידת ואנזה – על פי הקטע:

- הוועידה עסקה במעבר מתוכנן ורחב היקף מרצח של היהודים במזרח אירופה לרצח של כל יהדות אירופה. בקטע: "שעיקרה רצח המוני של יהודים מכל ארצות אירופה, ובכללן בנות בריתה של גרמניה, ארצות נייטרליות ואומות יריבות". "איש לא הביע התנגדות להשמדת היהודים, ובכלל זה יהודי הרייך ויהודי מערב אירופה".
- הוועידה הניחה את התשתית המנהלית שהיתה נחוצה לביצוע "הפתרון הסופי" (יצירת בסיס לשיתוף פעולה ותיאום בין הגופים השונים, הצגת הממונה על הביצוע – היידריך).
- בקטע: "בוועידה נכחו... של האס־אס"; "היידריך הדגיש כי הסמכות והאחריות הכללית שמורות לו"; "יישבה את קווי היסוד ליישום מעשי של הפתרון הסופי, לבעיות היהודים".
- הוועידה הבהירה באופן ברור את הכוונה לבצע רצח עם.
- בקטע: "לאחר מכן שטח את תוכניתו לפתרון הסופי שעיקרה רצח המוני של יהודים".
- בוועידה השתתפו נציגים מזרועות שונות של צמרת השלטון בגרמניה ושל המפלגה הנאצית, שהסכימו ללא שום סייג להשמדה טוטלית של היהודים.
- בקטע: "בוועידה נכחו [...]"; "איש לא הביע התנגדות להשמדת היהודים".

בספרי הלימוד: היי סקול 1, עמ' 223, 229, 233-239; לילך 1, עמ' 226-230, 242-245; מט"ח 1, עמ' 222-225; רכס 1, עמ' 263-271; שזר 1, עמ' 231--233, 238-242.

ב. מדוע התקשו היהודים בגטאות להאמין שמטרת הנאצים היא להשמיד את העם היהודי:

- הגרמנים נקטו דרכים של הטעיה, מרמה והסוואה בעת ביצוע הגירושים והשילוחים למחנות: הכחישו כוונות גירוש צפויות ושמרו על גורם ההפתעה; הדליפו ידיעות כוזבות; השתמשו במונחים שהסוו את כוונותיהם האמיתיות ("יישוב מחדש", "טיפול מיוחד"); יצרו קטגוריות של "מוגנים מפני גירוש", לכאורה, והתירו לקחת ציוד אישי.
- היהודים היו כלואים בגטו, מנותקים מקהילות יהודיות אחרות ומן הסביבה הלא־יהודית וניזונו משמועות ומפיסות מידע (לעיתים קיבלו גלויות שנשלחו כביכול מיהודים שנשלחו מזרחה).
- היה להם קושי פסיכולוגי להבין שהנאצים משמידים השמדה מוחלטת את כל היהודים בלי שום הבחנה.
- הם נאחזו בהנחות אופטימיות, שבגטאות מסוימים קיבלו חיזוק מן המציאות: ידיעות מעודדות שהגיעו מן החזית; ההנחה שאין מדובר בתהליך השמדה שיטתי אלא באפיזודה חולפת; ההנחה שתהיה "הצלה באמצעות עבודה".

בספרי הלימוד: היי סקול 1, עמ' 247; לילך 1, עמ' 264, 267; מט"ח 1, עמ' 227, 232, 246; רכס 1, עמ' 277; שזר 1, עמ' 244-246, 277-277.

.5

לוחמים יהודים, יחס האוכלוסייה המקומית אל היהודים**א. סיבות להצטרפות של לוחמים יהודים לצבאות בעלות הברית במלחמת העולם השנייה:**

- פטריוטיות, הזדהות עם המדינה שחיו בה.
  - בארצות מסוימות חלה חובת גיוס על כל האזרחים.
  - רצון לחזק את הגאווה של היהודים במדינות אלה.
  - רצון להילחם באויב של העם היהודי — הנאצים; רצון לנקום בנאצים על מה שעוללו לאחיהם היהודים.
  - יצירת קשר עם היהודים בארצות הכבושות, הצלתם ו/או סיוע ליהודים בארגון התקוממות נגד הנאצים.
  - אצל היהודים שהצטרפו לבריגדה — רכישת ידע / אמצעים להקמת גרעין לצבא עברי.
- (הערה למעריך: יש לקבל את הרצון להיאבק בנאצים/פשיזם כתשובה נכונה גם ללא קישור לפגיעה ביהודים).

לוחם יהודי שלחם בצבאות בעלות הברית:

יש לציין את שמו, את שם הצבא שאליו הצטרף ולתאר את פועלו של הלוחם.
 בספרי הלימוד: היי סקול 1, עמ' 274-278; לילך 1, עמ' 287-288; מט"ח 1, עמ' 258-259; רכס 1, עמ' 301-302;
 שזר 1, עמ' 286.

.ב.

גורמים שהשפיעו על יחס האוכלוסייה המקומית כלפי היהודים בארצות שכבשו הנאצים:

- מידת האנטישמיות של האוכלוסייה במדינה הכבושה.
- זיהוי היהודים עם הקומוניסטים — עמים שסבלו מן הכיבוש הסובייטי האשימו את היהודים בתמיכה בסובייטים.
- היקף האוטונומיה שנתנו הנאצים לאוכלוסייה המקומית.
- התנאים הטופוגרפיים במדינה — אפשרות מעשית לעזור.
- היחסים של כל מדינה עם הכובש הנאצי — מקום המדינה ב"סדר החדש".
- המשטר החברתי שקדם לכיבוש — דמוקרטיה לעומת שלטון סמכותי.
- היקף קיומן של מחתרות אנטי-נאציות.
- המספר היחסי של היהודים בקרב האוכלוסייה.

כיצד פעל אחד מחסידי אומות העולם:

יש לציין את שמו ולתאר את מעשיו.
 בספרי הלימוד: היי סקול 1, 298-302; לילך 1, עמ' 291-292, 310-312; מט"ח 1, עמ' 260-264, 270-272;
 רכס 1, עמ' 305-307, 311-314, 317-320; שזר 1, עמ' 210-211, 288-299, 346-348.

.6

הגטאות בזמן ביצוע "הפתרון הסופי"**א. הדילמה של חברי היודנראט בנוגע ליחס אל המחתרות בגטאות:**

- האם לשתף פעולה עם ארגוני המחתרות בארגון המרד בגטו (מתוך הבנה שכל תושבי הגטו נדונים ממילא להשמדה ושתמיכה מלאה במורדים תסייע להצלתם) א להימנע משיתוף פעולה עם מארגני המרד ואולי אף להסגירם (מתוך אמונה שאפשר להציל את תושבי הגטו או לכל הפחות את מקצתם ואילו פתיחה במרד תגרום לחיסול מידי של כל תושבי הגטו).

דילמות נוספות של חברי היודנראט בזמן ביצוע "הפתרון הסופי":

- האם לשתף אן לא לשתף את הציבור בגטו בתחושותיהם או בידעיותיהם בנוגע לשינוי שחל במדיניות הנאצית.
  - דילמת השילוחים: האם להמשיך ולמלא את הוראות הנאצים (לשתף פעולה), בהנחה שיהיה אפשר לנהל מדיניות שתציל חלק מתושבי הגטו, אן לסרב ולא לציית לפקודות הגרמנים, שכן לא ייתכן שיהודים ימסרו יהודים להשמדה.
  - האם להמשיך לבנות גטו יצרני (הקמת מפעלים והפעלתם), כדי שנחיצותו הכלכלית תסייע בעתיד לדחיית חיסולו עד הניצחון של בעלות הברית, אן להימנע מכך כדי לא לסייע לגרמניה במאמץ המלחמתי ולא לשחוק את כוחם הפיזי של היהודים שעובדים בהם.
- בספרי הלימוד: היי סקול 1, עמ' 247-248; לילך 1, עמ' 264-268; מט"ח 1, עמ' 233-234; רכס 1, עמ' 278-280; שזר 1, עמ' 253-254, 277.

ב. מה היו מטרות המרד בגטאות:

- נקמה בגרמנים.
- השבת כבוד העם היהודי ("מוות בכבוד").
- ביטוי לאידאולוגיה של חברי תנועת הנוער הציוני, שהאמינו שהמרד יהיה מופת ודוגמה לחברי התנועה בארץ ישראל.
- הגנה עצמית.

מה היה הייחוד של מרד גטו ורשה לעומת מרידות בגטאות אחרים:

- לתושבי הגטו לא הייתה אשליה בנוגע למטרות הנאצים משום שהם היו עדים לאקציות הרבות שהיו בגטו.
  - תמיכה נרחבת ומקיפה של תושבי הגטו בלוחמים; מחתרות שונות התאחדו.
  - הכנות יסודיות: נשק ותשתית (בונקרים).
  - המורדים החזיקו מעמד זמן ממושך לעומת מרידות אחרות (כמעט חודש).
  - לוחמים רבים יותר השתתפו במרד.
  - הוא הסב נזק כבד יותר לגרמנים.
- בספרי הלימוד: היי סקול 1, עמ' 259, 263-266; לילך 1, עמ' 269, 275-280; מט"ח 1, עמ' 246-248, 250-251; רכס 1, עמ' 289-291, 293-296; שזר 1, עמ' 276-281.